

**ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БАҒЫТЫ
НАПРАВЛЕНИЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
DIRECTION OF THE HUMANITARIAN SCIENCES**

тақырыптық рубрикалар / тематические рубрики / subject headings

**ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА
HISTORY OF KAZAKHSTAN**

FTAXP: 03.20

<https://orcid.org/0009-0000-4750-2604>

<https://orcid.org/0000-0003-3834-5883>

Ахмет Ә.М., Алдабергенова М.К.*

7М01601-Тарих педагогін даярлау БББ, 1-курс магистранты.

Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ. Шымкент, Қазақстан

PhD доктор, доцент м.а. Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ. Шымкент, Қазақстан

**МЕКТЕПТЕ ТАРИХТЫ ОҚЫТУДА
ВИЗУАЛДЫ ДЕРЕКТЕРДІ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ**

*Автор-корреспондент: mol-nur_an@mail.ru

Аннотация: Тарихты оқытуда көрнекі бейнелерді қолдану аса маңызды. Соңғы жылдары дайындалған оқу бағдарламаларында тарих тақырыптарын оқытуда көрнекі материалдарға мән беріліп, визуалды көздерді қолдану ұсынылады. Бұл зерттеу адамзаттың ең көне байланыс құралы әрі тарихи дерек көзі болып табылатын көрнекі бейнелердің тарихты оқытуда қолданылуына теориялық шеңбер құру мақсатында жасалды. Зерттеудің мақсаты - тарихты оқытуда теориялық және практикалық тұрғыдан көрнекіліктерді таныстыру. Зерттеуде әсіресе XX ғасырдың басынан бастап қоғам өмірінің барлық салаларына әсер еткен және әлеуметтік ғылымдардың барлық салаларында кеңінен қолданылатын көрнекі бейнелердің тарихты оқыту мен тарих жазбасына қосатын үлесі қарастырылды. Соңғы 30 жыл ішінде көрнекіліктерге, әсіресе сапалы зерттеулерге деген қызығушылық адамдардың өмір сүру жағдайларын түсінуге қосқан үлесінің арқасында айтарлықтай өсті. Фильмдердің, фотосуреттердің, мультфильмдердің, граффити, карталар, диаграммалар, белгілер түріндегі көрнекі бейнелердің жеткілікті кең ауқымы адам өмірін қатты қоршауға алғанын білеміз.

Кілт сөздер: тарихты оқыту, визуальды деректер, көрнекі бейнелер, жаңашыл әдіс

МРНТИ: 03.20

<https://orcid.org/0009-0000-4750-2604>

<https://orcid.org/0000-0003-3834-5883>

Ахмет Ә.М., Алдабергенова М.К.*

магистрант 2 курса 7М01601-Подготовка педагогов истории ОП.

ЮКПУ имени Ө.Жәнібеков. Шымкент, Казахстан

доктор PhD, и.о.доцента. ЮКПУ имени Е.Жәнібеков, PhD., Шымкент, Казахстан

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИЗУАЛЬНЫХ ИСТОЧНИКОВ В
ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ В ШКОЛЕ**

*Автор-корреспондент: mol-nur_an@mail.ru

Аннотация: Особенно важно использовать наглядные пособия в историографии обучения. В учебных программах, подготовленных в последние годы, при изучении тем истории особое

внимание уделяется наглядному материалу и рекомендуется использовать визуальные источники. Это исследование было проведено с целью создания теоретических рамок для использования визуальных образов, которые являются древнейшим средством коммуникации историческим источником человечества, в преподавании истории. Цель исследования – представить наглядные пособия с теоретической и практической точек зрения в преподавании истории. В исследовании особенно рассматривался вклад визуальных образов, которые повлияли на все аспекты жизни общества с начала двадцатого века и широко используются во всех областях социальных наук, в преподавание истории и запись истории. За последние 30 лет интерес к визуальным эффектам, особенно к качественным исследованиям, значительно вырос благодаря их вкладу в понимание условий жизни людей. Мы знаем, что достаточно широкий спектр фильмов, фотографий, мультфильмов, наглядных образов в виде граффити, карт, диаграмм, знаков сильно окутал человеческую жизнь.

Ключевые слова: преподавание истории, визуальные данные, визуальные эффекты, инновационный метод

IRSTI: 03.20

<https://orcid.org/0009-0000-4750-2604>

<https://orcid.org/0000-0003-3834-5883>

Akhmet A.M., Aldabergenova M.K.*

1nd year Master's student 7M01601-Training teachers of the history of the Educational Program.

O.Zhanbekov SKPU. Shymkent, Kazakhstan

PhD, Acting associate Professor. O.Zhanbekov SKPU. Shymkent, Kazakhstan

THE EFFECTIVENESS OF USING VISUAL SOURCES IN TEACHING HISTORY AT SCHOOL

*Corresponding author: mol-nur_an@mail.ru

Summary: The use of visual images in historiography and teaching is especially important. In the curriculum prepared in recent years, emphasis is placed on visual materials and the use of visual sources is recommended in teaching history topics. This study was developed in order to create a theoretical framework for the use of visual images, which are the oldest means of communication and historical source of mankind, in the teaching of history. The purpose of the study is to introduce visual effects in the teaching of history from a theoretical and practical point of view. The study examined the contribution of visual images to the teaching of history and the writing of history, especially since the beginning of the twentieth century, which have influenced all spheres of society's life and are widely used in all branches of the Social Sciences. Over the past 30 years, interest in visuals, especially qualitative research, has grown significantly thanks to its contribution to understanding people's living conditions. We know that a fairly wide range of films, photographs, cartoons, visual images in the form of graffiti, maps, diagrams, signs strongly surround human life.

Keywords: teaching history, visual data, visual effects, innovative method

Kіріспе

Оқытудағы визуалды әдіс - оқу материалын көру арқылы қабылдауға негізделген педагогикалық әдіс. Бұл тәсіл оқушылардың есте сақтау және түсіну қабілеттерін арттыру үшін ақпаратты визуалды түрде ұсынуға бағытталған. Бүгінгі таңда заманауи білім беру үдерісінде визуалды құралдардың орны ерекше. Әсіресе тарих пәнінде бейнематериалдар мен деректі фильмдерді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, тарихи оқиғаларды терең әрі нақты түсінуге жол ашады.

Көрнекі бейнелерде тек иллюстрацияланған сөздер немесе жазбаша әңгімелер болмайды. Сондықтан тарихи зерттеулердің көрнекі деректері зерттеу процестерінің бөлігі болып табылады егер олар ескерілмесе, олар өте шектеулі шеңберге назар аударады.

Теориялық талдау

Зерттеу әдістері мен материалдары

Зерттеу барысында визуалды материалдардың мазмұндық және құрылымдық талдауы жүргізілді. Бұл талдау тарихи контексті анықтауға, дереккөздің түпнұсқалығын тексеруге және оқыту процесінде олардың дидактикалық мүмкіндіктерін бағалауға бағытталды. Материалдарды жинау кезінде отандық және шетелдік мұрағаттардағы визуалды қорлар, онлайн дерекқорлар және арнайы ғылыми басылымдар пайдаланылды.

1. Отандық мұрағаттар мен визуалды қорлар

- Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві (Алматы)

Фотоқор: тарихи фотосуреттер, карталар, плакаттар.

<http://www.archive.gov.kz>

- Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалары архиві

Деректі фильмдер, хроникалар, аудиовизуалды жазбалар.

- Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының сирек кітаптар және қолжазбалар қоры

Ескі карталар, иллюстрациялар, суретті басылымдар.

<https://www.nlrk.kz>

- «e-history.kz» Қазақстан тарихы порталы

Цифрланған фотосуреттер, карталар, бейнематериалдар.

<https://e-history.kz>

2. Шетелдік мұрағаттар мен визуалды қорлар

- The Library of Congress (АҚШ) – Prints & Photographs Online Catalog

Сирек фотосуреттер, карталар, плакаттар.

<https://www.loc.gov/pictures>

- Europeana Collections (ЕО)

Еуропа елдерінің мұрағаттарындағы фотосуреттер, карталар, фильмдер.

<https://www.europeana.eu>

3. Онлайн дерекқорлар

- Getty Images – тарихи фотосуреттердің ірі коммерциялық қоры

<https://www.gettyimages.com>

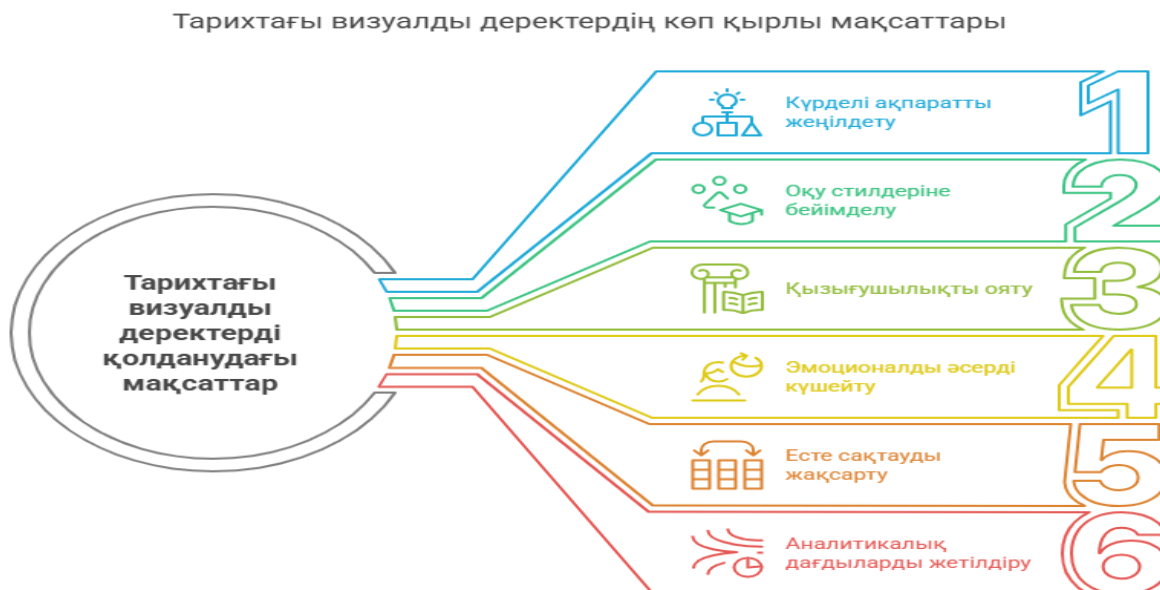
- Wikimedia Commons – ашық лицензиядағы тарихи фотосуреттер, карталар, плакаттар

<https://commons.wikimedia.org>

Нәтижелер мен талқылау

Көрнекі бейнелерді қолданудың тарихи фактілері академиялық тарихтың барлық өлшемдерін жаңа интерпретацияларға ашу арқылы бұл оған, атап айтқанда, тарихқа және қоғамға кеңірек мағынада қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ғылымның басқа салаларында жүргізілген зерттеулердің нәтижелері қоғаммен байланысты және бұл қарапайым адамдарға ауысуда маңызды артықшылықтар береді. Дегенмен, тек визуалды кескіндердің өзі ештеңені білдірмейді. Олардың құрамындағы мағыналар талданып, қайта пайдаланылады олар өндірілмеген кезде эстетикалық элементтер болып қала береді. Олар функционалды болуы мүмкін, олардың мағынасы мен контекстінің дұрыс оқылуын қамтамасыз ету үшін және бұл оның ассоциациясына байланысты. Бұған қол жеткізу үшін белгілі бір деңгейде көрнекі сауаттылық дағдылары қажет [1, 348-349].

Тарих пәнінде визуалды деректерді қолданудың негізгі мақсаттары (1 сурет) тоқталар болсақ.

Сурет - 1. Тарихты оқытуда визуалды деректерді қолданудың негізгі мақсаттары

Ал тарихты оқытуда визуалды деректерді қолданудың міндеттерін жеке-жеке қарастырар болсақ,

- сабақтың тақырыбына сәйкес келетін және оқушылардың деңгейіне жас ерекшеліктеріне лайықты визуалды деректерді таңдау.
- Виртуалды турлар, анимациялар мен интерактивті карталар сияқты құралдарды пайдалану арқылы әртүрлі көзқарастарды ұсынатын материалдарды қамту.
- Оқушыларды тарих пәніне белсенді қатысуға ынталандыру.
- Әртүрлі мәдениеттер мен өркениеттердің визуалды деректерін көрсету барысында басқа халықтардың тарихын түсінуге және құрметтеуге үйрету.

Визуалды деректерді тарихты оқытуда тиімді пайдалану мүмкіндіктерін тереңірек қарастырар болсақ,

• *Біріншіден*, тарихи оқиғаларды терең түсінуге жол ашады, визуалды деректерді тарих сабақтарында қолдану өте тиімді деп қарастыра аламыз. Олар білім беру процесінде тақырыпты түсінікті етеді. Мәселен, карталар мен диаграммалар Географиялық және хронологиялық контексті түсінуге көмектеседі. Графиктер: Уақыттағы өзгерістерді, мысалы, халық санының өсуін немесе экономикалық көрсеткіштерді көрсетуге мүмкіндік береді.

• *Екіншіден*, визуалды материалдарға кіретін фотосуреттер, картиналар және инфографикалар ақпаратты есте сақтауды жеңілдетеді. Ал символдар мен белгішелер маңызды оқиғалар мен тұлғаларды еске түсіруге көмектеседі.

• *Үшіншіден*, интерактивті элементтер, яғни, виртуалды турлар немесе анимациялар білім алушылардың қызығушылығын арттырады. Ал көркем өнер: Тарихи оқиғалар мен тұлғаларды көркемдік тұрғыдан зерттеу арқылы сабаққа деген ынтаны күшейтеді.

• *Төртіншіден*, деректерді талдау кезінде студенттер диаграммалар мен графиктерді талдау арқылы сыни ойлау дағдыларын дамытады. Сондай-ақ, салыстыру және қарастыру үдерісінде әртүрлі тарихи кезеңдер мен оқиғаларды салыстыруға мүмкіндік береді. Салыстыра отырып студенттер оқу процесінде тақырыпты объективті түрде аша алады, яғни артықшылықтар, кемшіліктер, ұқсастықтар жайлы ойлар қалыптастырады.

• *Бесіншіден*, көпмәдениеттілік пен эмпатияны дамыту көрнекі деректерді қолдану арқылы да жүзеге асыруға болады. Мәселен, әртүрлі мәдениеттердің тарихын зерттеу арқылы студенттер басқа халықтардың дәстүрлері мен құндылықтарын түсінеді [2, 104-105].

• *Алтынышыдан*, визуалды деректерді - визуалды сауатылықтың қалыптасуының іргетасы секілді. **Яғни, визуалды сауаттылық** - бұл көрнекі хабарламаларды түсіну және сол секілді хабарламаларды жасай алу қабілеті ретінде анықталады. Бұл ұғым дамыған елдерде 1960 жылдардан бастап белгілі бола бастады. Заманауи ұғым болғанымен, идея ретінде жаңа деуге келмейді. Кейбір көне заман ойшылдары да визуалды коммуникация үшін бейнелерді таңдаған. Аристотель анатомиялық иллюстрацияларды қолданды. Математикада Пифагор, Сократ және Платон геометриялық фигуралар мен сандарды визуализациялау арқылы математикалық тұжырымдарды түсіндірді. Леонардо да Винчи үлкен көлемдегі ақпарат пен деректерді жазудың мүмкін еместігін түсінгенде, ол сөздерді әртүрлі көзқарастағы сызбаларға айналдырды [3, 93-94].

XX ғасырдың басында Витгенштейн де адамның білім мен мағынаға қалай қол жеткізетінін түсіндіруде визуалды мысалдарды кеңінен пайдаланған. Ол «сурет - шындықтың моделі» десе, «пайым - шындықтың бейнесі» екендігінайтқан болатын. Осылайша, мыңдаған сөзбен түсіндіруге тырысқан күрделі ұғымдарды бейне арқылы нақты әрі жандандырып көрсетуге қол жеткізілген. Алайда көрнекі бейнелер өздігінен мағына бере алмайды. Олар ғажайып жасайтын сиқырлы құралдар да емес. Олардың мазмұны шешіліп, қайта өңделмесе, жай ғана эстетикалық элемент ретінде қалып қояды. Олардың тиімді болуы - бейнелердің мәні мен контекстін дұрыс түсініп, байланыстыра білуге тәуелді. Мұны жүзеге асыру үшін белгілі бір деңгейдегі визуалды сауаттылық қажет.

Визуалды деректерді тарихты оқытуда қолдану мүмкіндіктерін қарастыру арқылы визуалды деректердің педагогикалық әлеуетінің мол екендігіне көз жеткіздік. Аталмыш қағиданың дұрыстығын дәлелдеу мақсатында бір сабақты жоспарлауда визуалды деректер, атап айтқанда көрнекі бейнені қолдану үлгісін ұсынуды жөн көрдік.

Сабақ жоспары үлгісі

Тарих сабағында көрнекі бейнені талдау кезеңдері

Мынадай алты кезең бойынша көрнекі бейнелерді тиімді қолдануға болады:

1. Тану (тарау)

- Бейнені сыныпта экранға шығарып, оқушылар бірнеше минут ішінде көз жүгіртіп көреді.

- Алғашқы әсер мен жалпы көрініске мән беріледі.

2. Сұрақ қою (сауалдандыру)

Бейнеге байланысты негізгі сұрақтар қойылады:

- Бұл қандай түрдегі бейне?
- Кім жасаған?
- Қай уақытта және қай жерде жасалған?
- Қандай мақсатпен және қалай жасалған?

3. Бөліп талдау (тіркеу)

Бейнені төрт бөлікке бөліп, әр бөлік жеке-жеке қарастырылады.

Әр бөліктегі:

- оқиғалар
- адамдар
- заттар
- тірі табиғат элементтері анықталады.
- Осы деректер жазылып, бейнеге тақырып қойылады.

4. Тарихи контекстті бағалау

Бейненің қай тарихи кезеңге жататыны анықталады:

- Жергілікті деңгейде қандай тарихи оқиғалармен байланысты?
- Ұлттық деңгейде ше?
- Әлемдік деңгейде қандай тарихи процестің бөлшегі?

5. Мазмұнды талдау және болжам

- Бейненің ішіндегі шамадан тыс әсірелеу мен жетіспеушіліктер анықталады.
- Оқиғадан бұрын не болғанын, кейін не болуы мүмкін екенін болжайды.

- Осы бейне қандай өмір салтын көрсетіп отыр?

6. Қорытынды мен бағалау

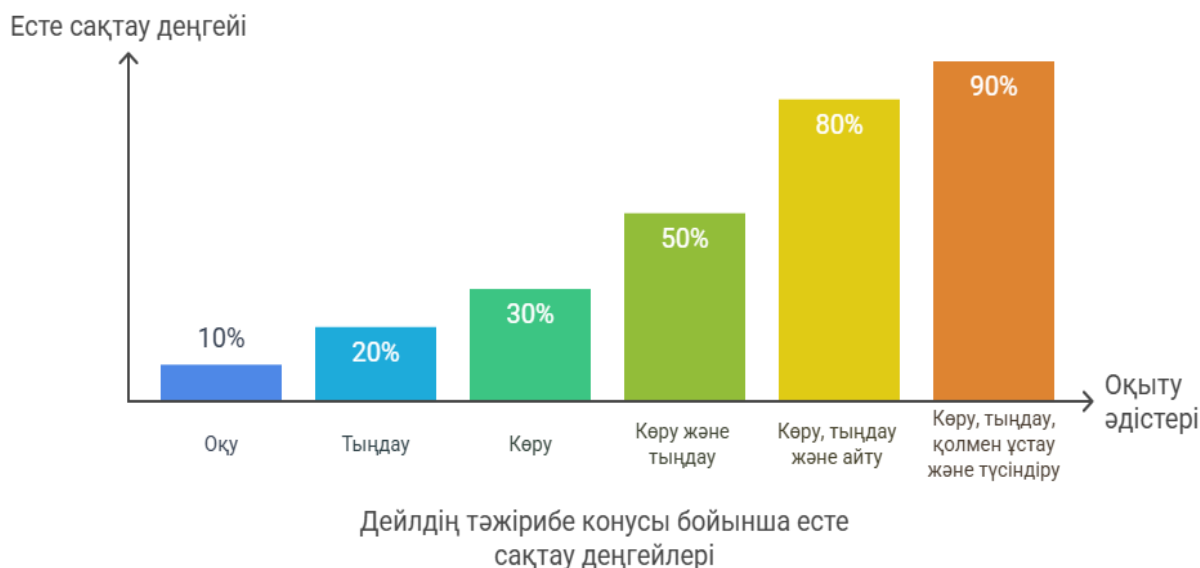
- Бейнеден алынған ақпараттар:
- бұған дейінгі біліммен,
- басқа дереккөздермен салыстырылады.
- Бейненің тақырыпты түсінуге қаншалықты үлес қосқаны бағаланады.
- Соңында оқушы бейне бойынша қысқа тарихи мәтін жазады. [4, 8-9].

Аталмыш сабақ жоспарын жасау арқылы сабақ ұйымдастырудың әрбір кезеңінде визуалды деректердің тиімділігін айқын байқауға болады. Сонымен қатар визуалды деректердің оқу процесінде маңызды компонент екендігін көруге болады және олар білім алушыны белсенді зерттеуші, ойланушы, талдаушы ретінде дамуына өзінің ықпалын жасайтындығын көруге болады.

Бүгінде визуалды дереккөздер мен материалдар әлеуметтік ғылымдарда кеңінен қолданылса да, **тарих жазу мен оқытуда** олар әлі де шектеулі деңгейде пайдаланылып келеді. Бұған басты себеп – тарихшылардың **дереккөз ретінде негізінен архив құжаттарына** сүйенуі, яғни ресми хат-хабарлар мен мемлекетке қатысты құжаттарды басым қолдануы. Олар көбіне **билік пен билік айналасындағы оқиғаларға**, соғыстарға, саяси келісімдер мен мемлекеттік құрылымдарға назар аударады. Бұл көзқарас визуалды бейнелердің мағынасы мен тереңдігін ескерусіз қалдырып, тарихты нақты әрі көзбен көретіндей ететін маңызды дәлелдерден айырылып қалуға себеп болады.

Оқушылардың бір бөлігі есту арқылы, кейбірі сезіну (қолмен ұстау) арқылы, ал көпшілігі көру арқылы оқып-үйренеді. Адамдардың шамамен 65%-ы ең тиімді түрде ақпаратты көрнекі түрде, мысалы, мәтінді жазып, оны диаграммалар мен суреттерге айналдыру арқылы үйренеді [5, 257-274].

Дейлдің тәжірибе конусына сәйкес (2 сурет), білім алушылар 2 апта өткен соң:

Сурет - 2. Э.Дейлдің тәжірибе конусы

Қорытынды

Визуалды деректерді мектепте тарих пәнін оқытуда пайдалану – білім беру процесінің сапасын арттырудың маңызды тетігі болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып қана қоймай, тарихи фактілерді тереңірек түсінуге, оларды есте сақтауға және сыни тұрғыдан бағалауға ықпал етеді.

Алайда визуалды материалдардың тиімділігі оларды дұрыс таңдап, мағынасын түсіндіре білуге тікелей байланысты. Бұл мұғалімнен көрнекі сауаттылық пен әдістемелік дайындықты талап етеді. Сондықтан да тарих сабағында визуалды деректерді мақсатты, жүйелі және педагогикалық тұрғыдан негізделген түрде қолдану – заманауи білім берудің маңызды бағыты болып қала береді.

Осылайша, визуалды әдістер мен құралдарды тиімді қолдану оқушылардың тарихи білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың жалпы дүниетанымын кеңейтуге, өткенді түсініп, болашаққа саналы көзқарас қалыптастыруына сеп болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Aslan, H. & Turan, İ. (2016). Tarih öğretmenlerinin görsel materyal kullanım düzeyleri Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18, p.347-361
2. Card, J. (2008). History Pictures: Using Visual Sources to Build Better History Lessons. Huddersfield education. p.104-105
3. Элен Битэм, Рона Шарп. Педагогиканы цифрлық дәуірде қайта зерделеу. XXI ғасырдағы оқыту дизайны. Алматы. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. 93-34 б.
4. Aslan, E. (2020). Tarih öğretiminde görsel kullanımı, Journal of History School, 48, p.3006-3031
5. Yapıcı Dilek, G. (2010). Visual thinking in teaching history. Reading the visual thinking skills of twelve year-old pupils in Istanbul. Education 3-13, 38(3), 257-274 б.

Reference liste:

1. Aslan, H.&Turan, İ. (2016). Visual material usage levels of history teachers. Kafkas University Social Sciences Institute Journal, 18, p.347-361.
2. Card, J. (2008). History Pictures: Using Visual Sources to Build Better History Lessons. Huddersfield education. p.104-105
3. Ellen Beetham, Rona Sharp. Re-examining pedagogy in the digital age. Instructional design in the 21st century. Almaty. «National Translation Bureau» public fund, 2019. pp. 93-34.
4. Aslan, E. (2020). Visual use in the teaching of Tarih, Journal of History School, 48, p.3006-3031.
5. Yapıcı Dilek, G. (2010). Visual thinking in teaching history: Reading the visual thinking skills of twelve-year-old pupils in Istanbul. Education 3-13, 38(3), p.257-274.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) **Алдабергенова Молдир Кенесбековна** - Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, PhD докторы, «Әлем тарихы және дінтану» кафедрасының доцентін міндетін атқарушы. Шымкент, Қазақстан. Тел.: 8-701-370-30-47 email.ru: mol-nur_an@mail.ru